

**ЗМІСТ ВИМОГ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ
ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА КОЖНОГО НА ЕФЕКТИВНИЙ СУДОВИЙ ЗАХИСТ
THE CONTENT OF REQUIREMENTS FOR THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY
REGARDING EVERYONE'S RIGHT TO EFFECTIVE JUDICIAL PROTECTION**

Дешко Л.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного і міжнародного права
Донецького національного університету

Голуб В.С.,
координатор юридичної клініки «Права людини»
Центру практичного навчання економіко-правового факультету
Донецького національного університету

Стаття присвячена виявленню змісту вимог принципу правової визначеності щодо реалізації права кожного на ефективний судовий захист. Здійснено аналіз таких вимог цього принципу: вимоги до визначеності законодавства, вимоги до визначеності повноважень та вимоги до визначеності судових рішень. Дослідження проведено за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного суду України.

Ключові слова: верховенство права, принцип правової визначеності, право кожного на ефективний судовий захист, вимоги до визначеності законодавства, вимоги до визначеності повноважень, вимоги до визначеності судових рішень.

Стаття посвячена определению содержания требований принципа правовой определенности относительно реализации права каждого на эффективную судебную защиту. Осуществлен анализ таких требований этого принципа: требования к определенности законодательства, требования к определенности полномочий и требования к определенности судебных решений. Исследование проведено по материалам практики Европейского суда по правам человека и Конституционного суда Украины.

Ключевые слова: верховенство права, принцип правовой определенности, право каждого на эффективную судебную защиту, требования к определенности законодательства, требования к определенности полномочий, требования к определенности судебных решений.

The article reveals the content requirements of the principle of legal certainty regarding everyone's right to effective judicial protection. The requirements for legislation certainty, the requirements for certainty of power and for the certainty of judgments are analyzed. The article is based on the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine practice.

Key words: rule of law, the principle of legal certainty, the everyone's right to effective judicial protection, requirements for certainty of legislation, requirements for certainty of powers, requirements for certainty of judgments.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Одним з його елементів є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями, – зазначив Конституційний суд України у рішенні у справі про призначення судом більш м'якого покарання [2].

Правова визначеність є однією з умов ефективної дії верховенства права, а забезпечення реалізації вимог принципу правової визначеності у його широкому розумінні є запорукою ефективних реалізації та захисту прав людини [3]. Згідно зі ст. 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 4 ст. 55 Конституції України).

При цьому розглянуті Європейським судом з прав людини (далі – Суд) справи проти України свідчать про недотримання принципу правової визначеності в Україні (рішення Суду у справах «Слоєв проти України» (2008 р.) [4], «Новік проти України» (2008 р.) [5], «Пономарьов проти України» (2008 р.) [6], «Дія – 97» проти України» (2010) [7], «Щокін проти України» (2011 р.) [8]).

Стан дослідження. У вітчизняній та в зарубіжній науці конституційного права питанню принципу правової визначеності приділяється належна увага. Водночас питання вимог принципу правової визначеності щодо реалізації права кожного на ефективний судовий захист ще очікують на своє вирішення.

Вище викладене свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – виявлення змісту вимог принципу правової визначеності щодо реалізації права кожного на ефективний судовий захист за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного суду України.

Виклад основного матеріалу. Вимоги принципу правової визначеності у юридичній літературі умовно поділяють на три групи: вимоги до визначеності законодавства, вимоги до визначеності повноважень та вимоги до визначеності судових рішень [3].

Професор Ю. Самович зазначає, що стан правової визначеності в державі дозволяє населенню та іншим суб'єктам правового спілкування бути впевненими в незмінності існуючих прав та обов'язків, а також припускати можливості їх зміни при реалізації. Іншими словами, принцип правової визначеності припускає можливість обмеження тих чи інших прав і свобод на підставі закону [9, с. 340].

Загальновідомо, що наявність правової визначеності у сукупності з правом на судовий захист становить одну з основ демократичної держави. Крім того, відсутність правової визначеності зводить на «ні» декларування права на судовий захист, оскільки ефективна реалізація цього права в цих умовах неможлива в принципі. Крім того, подібна практика порушує саме право на судовий захист, яке передбачає не тільки порушення судового розгляду, але і право на виконання судового рішення [9, с. 341].

У рішенні від 6 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України» зазначено таке: «Суд вважає, що відсутність чітко сформульованих положень, які б визначали, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового слідства запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового слідства, не відповідає критерію «передбачуваності закону» для цілей пункту 1 статті 5 Конвенції. Суд також нагадує, що прак-

тика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який імплікований Конвенцією і який становить один із основних елементів верховенства права» (пункт 53).

У рішенні від 18 грудня 2008 року у справі «Новік проти України» Європейський суд з прав людини зазначив, що «коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості закону» у розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції означає, що коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля» (пункт 19).

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях визначив окремі ознаки принципу верховенства права у розбудові національних систем правосуддя та здійсненні судочинства, яких мають дотримуватись держави – члени Ради Європи, що підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Так, у справі «Пономарьов проти України» Європейський суд з прав людини наголосив, що «право на справедливий судовий розгляд, яке гарантовано пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, має розумітися у світлі преамбули Конвенції, у відповідній частині якої зазначено, що верховенство права є спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним з фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який передбачає повагу до принципу *res iudicata* – принципу остаточності рішень суду. Цей принцип стверджує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення» (пункт 40 мотивувальної частини Рішення від 3 квітня 2008 року).

Інший приклад – рішення Європейського суду з прав людини у справі «Грецькі нафтопереробні заводи «Стрен» та Стратіса Андриадіса проти Греції» [10], Європейський суд з прав людини визнав порушення принципу правової визначеності, що полягало в тому, що згідно зі ст. 330 Цивільно-процесуального кодексу Румунії, Генеральний прокурор міг вимагати скасування остаточного і такого, що вступило в законну силу судового рішення у справі, де він був стороною. В рішенні у справі «Хорнбі проти Греції» Європейський Суд зазначив, що «право на доступ до правосуддя стало б ілюзорним, якби правова система дозволяла остаточному, обов'язковому судовому рішення залишатися не набравши законної сили, завдаючи тим самим шкоду одній зі сторін» [11].

У справі «Сокурєнко і Стригун проти України» Європейський суд з прав людини зазначив, що «стаття 6 Конвенції не зобов'язує держав – учасників Конвенції створювати апеляційні чи касаційні суди. Однак там, де такі суди існують, необхідне дотримуватись гарантій, визначених у статті 6» (пункт 22 мотивувальної частини Рішення від 20 липня 2006 року). Відповідно до принципу верховенства права питання розподілу правосудних повноважень між Верховним Судом України та вищими судами, визначення стадій судочинства та форм провадження мають бути підпорядковані гарантіям права кожної людини на справедливий суд.

Принцип правової визначеності втілено і в практику Конституційного суду України. Так, Конституційний Суд України у Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 [12] зазначив: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зо-

крема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо». Крім того, Конституційний суд України послався на ряд рішень Європейського суду з прав людини, в яких він визначив окремі ознаки правопорядку у розвитку національних систем правосуддя та здійсненні судочинства, яких мають дотримуватись держави-члени Ради Європи, що підписали Конвенцію.

Крім того, Конституційний суд України зазначив, що касаційна інстанція реалізує свої процесуальні права в рамках касаційного провадження виключно для перевірки правильності юридичної оцінки обставин справи у рішеннях судів першої та апеляційної інстанцій. Як касаційна інстанція Верховний Суд України повторно після вищих судів перевіряє рішення судів, не може бути виправдане з точки зору забезпечення права на справедливий розгляд справи в розумний строк. Крім того, наявність двох касаційних інстанцій для перевірки рішень спеціалізованих судів не відповідає засадам правової визначеності.

Враховуючи викладене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що правомірним може бути лише одноразове касаційне оскарження та перегляд рішень судів. Конституційний статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції.

В рішенні у справі про постійне користування земельними ділянками Конституційний Суд України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 вказав, що із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини) [13].

У рішенні від 22 грудня 2010 року Конституційний суд України зазначив, що елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі [14].

Висновки. Вищепроведений аналіз дозволяє дійти таких висновків:

1. Зміст вимоги до визначеності законодавства як однієї з вимог принципу правової визначеності щодо реалізації права кожного на ефективний судовий захист складають: 1) вимога чіткого формулювання правової норми, яка є основною у групі вимог до визначеності законодавства, що регулює суспільні відносини, які виникають при реалізації вище зазначеного права; 2) умови, за яких здійснюється обмеження права кожного на ефективний судовий захист, мають бути чітко сформульовані; 3) нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини, які виникають при реалізації права кожного на ефективний судовий захист, мають бути обов'язково оприлюднені; 4) зміни, що вносяться до законодавства, яке регулює суспільні відносини, що виникають при реалізації права кожного на ефективний судовий захист, мають бути передбачуваними; 5) норми права, що регулюють суспільні відносини, які виникають при реалізації права кожного на ефективний судовий захист, мають бути стабільними.

2. Зміст вимоги до визначеності повноважень органів державної влади як однієї з вимог принципу правової визначеності щодо реалізації права кожного на ефективний судовий захист складають: 1) чіткий розподіл повноважень між гілками державної влади; 2) вимога спеціального дозвільного типу правового регулювання діяльності ор-

ганів державної влади; 3) вимога чіткого визначення меж дискреційних повноважень органів державної влади.

3. Зміст вимог до визначеності судових рішень як однієї з вимог принципу правової визначеності щодо реалі-

зації права кожного на ефективний судовий захист складають: 1) однозначність правозастосування; 2) визначений характер судових рішень; 3) неможливість скасування остаточного судового рішення, що набрало чинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 [Електронний ресурс]: законодавча база «Ліга: Закон». – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KS04020.html.
3. Приймак А. М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти [Електронний ресурс] : Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/naukma/law/2010_103/12_pryimak_am.pdf.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Єлоєв проти України» (Yeloyev v. Ukraine) [Електронний ресурс] : професійна юридична система Мега-Нау. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=974_433.
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Новік проти України» [Електронний ресурс] : професійна юридична система Мега-Нау. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=490916.
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пономарьов проти України» (Ponomarev v. Ukraine) [Електронний ресурс] : професійна юридична система Мега-Нау. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=161401.
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Дія – 97» проти України 2010 (DIYA 97 v. Ukraine) [Електронний ресурс] : офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57913#fulltext:\[«diya-97 v Ukraine»\],itemid:\[«001-101189»\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57913#fulltext:[«diya-97 v Ukraine»],itemid:[«001-101189»]).
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Щьокін проти України» (Schokin v Ukraine) [Електронний ресурс] : портал Ліга-Закон. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SOO00132.html
9. Самович Ю. В. Право человека на международную судебную защиту : дис... докт.юрид. наук : 12.00.10 – Международное право. Европейское право. – ГОУ ВПО «Кемеровский государственный университет». – Кемерово, 2007. – 439 с.
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Грецькі нафтопереробні заводи «Стрен» і Стратіс Андріадіса проти Греції» («Stran» Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece) [Електронний ресурс] : офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57913#itemid:\[«001-57913»\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57913#itemid:[«001-57913»]).
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хорнбі проти Греції» [Електронний ресурс] : офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int>.
12. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України від 11 березня 2010 р. // Вісник Конституційного суду України. – 2010. – № 3. – С. 7.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 р. // Урядовий кур'єр. – 5 жовтня 2005 р. – № 188.
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року // Вісник Конституційного суду України. – 2011. – № 1. – С. 13.